

بهستان

shorturl.at/aqKX4

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۲۵ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۹/۲۷

اهمیت و راهکارهای حفاظت محیط زیست در پرتو آموزه‌های اسلامی

بصیر احمد نادى^۱

استاد پوهنځی شرعیات و علوم اسلامی پوهنتون جامی، هرات - افغانستان

محمد منصور محب

استاد پوهنځی شرعیات و علوم اسلامی پوهنتون جامی، هرات - افغانستان

چکیده

دین مقدس اسلام حفاظت محیط زیست را از خصایل ایمان کامل دانسته و هرگونه معاونت را در نظافت و حفاظت از آن صدقه جاریه و سلوک مدنی محاسبه می‌نماید. آیات قرآنی، احادیث نبوی، دستورالعمل‌های فقهی همه بر ضرورت، اهمیت و فواید حفظ محیط زیست مشعرنند. برعلاوه این موضوع در صدر مباحثات سیاسی و بهداشتی جهان امروز نیز جا گرفته و رعایت حقوق آن از اولویت‌های بین‌المللی بشمار می‌رود، این تدابیر حمایتی جهت حفظ سلامت محیط و عدم زیان‌مند بودن اتخاذ گردیده است. سؤال تحقیق این است که اسلام برای حفاظت از محیط و حیات موجودات چه قواعد، مقررات و دستورالعمل‌هایی را مد نظر گرفته است؟ به نظر می‌رسد، دین اسلام محیط زیست را موهبت الهی دانسته و برای سلامت و حفاظت آن دساتیر و رهنمایی‌های شرعی مد نظر داشته است. در این مقاله کوشش صورت گرفته که از روش تحلیلی توصیفی و با استفاده از منابع معتبر در بیان

مسائل و ترجمه نصوص دینی بهره برده شده است.

مقاله کنونی نشان می دهد که؛ میزان توجه دین مقدس اسلام، به عنوان یک دین فراگیر در رابطه به موضوعات مورد نیاز جامعه بشری از جمله حفظ محیط زیست، بیش از حد بوده و راه کارهای مفید شرعی برای پاک نگه داشتن محیط اطراف مان، که از جمله اساسی ترین نیازهای یک جامعه پاک، سالم و ایده آل است را، بیان نموده و برای ما دستور اجراء نمودن آن ها را در زندگی روزمره داده است.

واژه گان کلیدی: اسلام، محیط زیست، جامعه سالم، فضای سبز، آبادی زمین، نظافت.

Importance and Solutions for Environmental Protection in the Light of Islamic Teachings

Basir Ahmad Nadi

Faculty of Sharia and Islamic Sciences, Jami University, Herat - Afghanistan

Mohammad Mansoor Mohib

Faculty of Sharia and Islamic Sciences, Jami University, Herat - Afghanistan

Abstract

The sacred religion of Islam considers environmental protection as a characteristic of complete faith and regards any assistance in its cleanliness and preservation as ongoing charity and a measure of civil conduct. Quranic verses, prophetic traditions, and jurisprudential guidelines all emphasize the necessity, importance, and benefits of preserving the environment. Furthermore, this topic has gained prominence in today's political and health discussions, and the observance of its rights is considered an international priority. Supportive measures have been taken to protect the health of the environment and ensure that it remains unharmed. The research question focuses on what rules, regulations, and guidelines Islam has taken into account for the protection of the environment and living beings. It appears that Islam considers the environment as a divine gift and has provided religious injunctions and guidance for its health and protection. This article employs an analytical-descriptive method and relies on credible sources to address the issues and translate religious texts.

The current article demonstrates that the level of attention given by Islam, as a comprehensive religion, to issues relevant to human society, including environmental preservation, is significant. It presents useful Islamic solutions for maintaining the cleanliness of our surroundings, which is one of the fundamental needs of a clean, healthy, and ideal society, and instructs us to implement them in our daily lives.

Keywords: Islam, environment, healthy society, green spaces, land fertility, cleanliness.

مقدمه

محیط زیست این نعمت بی بدیل الهی و موهبت بی شمار خداوندی برای حیات زنده جانها از اهمیت بس بزرگی برخوردار بوده و از جمله بزرگترین سرمایه های خدا دادیست که در دسترس ما قرار گرفته است، چنانچه الله متعال می فرماید: ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِنَآكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَنَسْتَنْخِرجُوا مِنْهُ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَآخِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ [النحل: ۱۴]؛ و او است که دریا را مسخر (شما) ساخته است تا این که از آن گوشت تازه بخورید و از آن زیوری بیرون بیاورید که بر خود می پوشید و کشتی ها

را می بینی که (سینه) دریا را می شکافند و تا شما فضل او را بجوئید و سپاس گزاری کنید. و پیامبر (ص) می فرماید: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَيْهَمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ» صحیح بخاری (۲۳۲۰) (هیچ مسلمانی نیست که درختی را غرس کند و یا کشتی را زرع کند و از آن انسان یا پرندگان یا چرندگان بخورند، مگر اینکه برایش صدقه می باشد.) و احادیث فراوانی دیگر که با آن آشنا شدیم.

اهمیت تحقیق در این است، در جهانی که امروزه محیط زیست محافظت نمی گردد و آن را به تباهی می کشانند و بر اثر آلاینده های محیطی، روزانه سلامت جسمانی و روانی هزاران نفر به مخاطره می افتد، ارائه راه کارهای علمی و عملی جهت حفاظت این حق مهم، و وسیله سترگ برای زندگی زنده جان ها از اهمیت وافری برخوردار می باشد؛ بنا روی همین ملحوظ، بر آن شدم تا راه کارهای مناسب، مفید و علمی را جهت حفاظت این نعمت بزرگ الهی، از خلال نصوص شرعی بر شمارم، تا باشد با بهره گیری از آن بتوان به محیط زیستی سالم دست یافت.

در مورد پیشینه باید گفت، در مورد محیط زیست علمای زیاد قلم فرسایی نمودند و مطالب را حسب نیاز زمان و مکان خویش بررسی نمودند که برخی از آن را معرفی می داریم:

۱. اسلام و محیط زیست توسط د. نورمحمد امرانگارش یافته است که مواردی از توجهات اسلام به محیط زیست را به صورت مختصر ذکر نموده اند؛
۲. عوامل عمده تخریب منابع طبیعی و آلودگی محیط زیست در افغانستان نگارش یافته توسط محمد صادق صبا، این کتاب فقط به عوامل پرداخته و راه کار ذکر نموده است؛
۳. الإسلام والبيئة، کتابی گران سنگ و متین در مورد محیط زیست از دید اسلام که توسط محترم محمد مرسی محمد مرسی نگارش یافته و به زبان عربی می باشد؛
۴. حقوق محیط زیست، که توسط کیس الکساندر و دیگران نوشته شده است، به موضوع حقوق محیط زیست پرداخته است.

طوری که مشاهده می شود، این کتب یا به زبان فارسی نیست، یا هم جنبه های دیگر موضوع را مورد بررسی قرار داده و راه کارهای پیرامون حفاظت محیط زیست ارائه ننموده اند. اهداف تحقیق در واقع بررسی نصوص شرعی وارده در مورد اهمیت حفاظت محیط زیست و ارائه راه کارهای مفید شرعی برای داشتن جامعه پاک، سالم و ایده آل است. سؤال اصلی این است که محیط زیست در اسلام چه اهمیتی داشته و چه راه کارهای

را برای حفاظت آن ارائه نموده است؟ به نظر می رسد، دین مقدس اسلام محیط زیست را موهبت الهی دانسته و برای سلامت و حفاظت آن دساتیر شرعی و راه کارهای را ارائه نموده است.

در این مقاله کوشش صورت گرفته که از روش توصیفی - تحلیلی استفاده گردیده و ترجمه آیات قرآنی از تفسیر نور مصطفی خرمدل و ترجمه احادیث نبوی بیشتر از اللؤلؤ و المرجان ابوبکر حسن زاده، استفاده صورت گرفته است.

یافته های تحقیق نشان می دهد، وقتی به آیات الهی در قرآن کریم و رهنمایی های گهربار پیامبر اسلام توجه نماییم، خواهیم یافت که چقدر به پاکی، سلامتی، زیبایی و منظم بودن محیط و اطراف مان توجه صورت گرفته است و آیات بی شمار قرآن کریم، ما را مکلف به رعایت موازین حیاتی از جمله زیست محیطی می نمایند و پیامبر (ص) حفظ محیط زیست و پاکی ما حول را از جمله ایمان - داری هر مسلمان دانسته است که این خود بر اهمیت محیط زیست می افزاید و انسان را مکلف به رعایت قوانین و مقرراتی می نماید، که آن را حفظ نماید.

مفهوم شناسی

برای درک بهتر مفاهیم این بحث لازم دانسته می شود تا واژه های پر کاربرد و اساسی را برای تان معرفی نموده تا دایره فهم مفاهیم و کلمات درین مقاله برای ما مشخص گردیده و موضوع را به صورت دقیق تر آشنا شویم.

اسلام در لغت به معانی ذیل میاید:

۱ - به معنای استسلام، انقیاد و تسلیمی کامل می باشد؛ یعنی تسلیمی بنده به قوانین و احکام الله؛ چنانچه می فرماید: (وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا) و کاملاً تسلیم شوند.

۲ - برگرفته شده از (السلام والسلامة) سلامتی، تندرستی، و سالم بودن از همه نقائص چه ظاهری باشد و چه باطنی. الف: پاکی از امراض ظاهری مثل گفته خداوند متعال: {مُسَلَّمَةٌ لَا شَيْءَ فِيهَا} [البقرة: ۷۱] از هر عیبی پاک و رنگش یک دست و بدون لکه است (بی نقص و یک رنگ است) (خرم دل، ۱۳۸۴: ۳۳) با: پاکی از امراض قلبی و معنوی: مثل این گفته خداوند متعال: (إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ) که با دل سالم (از بیماری کفر و نفاق و ریا) به پیشگاه خدا آمده باشد.

۳ - به معنای صلح و آشتی: علامه رازی می گوید: (والسَّلْمُ: الصَّلْحُ) (رازی، ۱۴۰۲: ۱۵۳)؛ و چنانچه الله جل جلاله می فرماید: (وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا) [الأفقال: ۶۲]. اگر آنان

به صلح گرایش نشان دادند، تو نیز بدان بگرای.

اسلام در اصطلاح

اسلام عزیز را بسیاری از علماء تعریف نمودند و همه تعاریف بر یک محور می چرخد، طبق تحقیقی که دکتور عبدالکریم زیدان در کتاب اصول الدعوة نموده است، شش تعریف را ذکر نموده است که همه شان با الفاظ مختلف بر محور خصوصیات دین اسلام و انقیاد و تسلیمی برای الله جل جلاله می چرخد (زیدان، ۱۴۲۱: ۹).

پیامبر گرامی مان نیز اسلام را تعریف نمودند، در حدیث جبرائیل می خوانیم که فرمودند: "الإسلام: أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ، وَلَا تُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا، وَتَقِيمَ الصَّلَاةَ، وَتُؤَدِّيَ الزَّكَاةَ الْمَقْرُوضَةَ، وَتَصُومَ رَمَضَانَ". صحیح بخاری (۵۰) صحیح مسلم (۹).

اسلام عبارت است از این که گواهی دهی و یقین داشته باشی، معبودی به حق جز خدای یکتا نیست، و آن که محمد (ص) فرستاده خداست، و بر پا بداری نماز را، و زکات بدهی، و روزه [ماه مبارک] رمضان بگیری.

تعریف اصطلاحی اسلام: الإسلام هو النظام العام والقانون الشامل لأُمور الحياة، ومناهج السلوك للإنسان التي جاء بها محمد (ص) من ربه، وأمره بتبليغها إلى الناس، وما يترتب على اتباعها أو مخالفتها من ثواب أو عقاب (زیدان، ۱۴۲۱: ۱۰). اسلام عبارت از نظام عام، قانون شامل و منهج کاملی است برای زندگی بشر - تمامی تعلیمات و احکام الله - که رسول الله (ص) آن را از جانب پروردگار خود آورده او را مکلف به تبلیغ و تطبیق آن نموده است.

تعریف محیط زیست

تعریف لغوی محیط: احاطه کننده، اسم فاعل از احاطه، فراگیرنده، در برگیرنده اتخاذ شده است.

زیست: مصدر از زیستن به معنی؛ زندگانی، زندگی کردن، حیات و...

تعریف اصطلاحی: محیط زیست در کنفرانس حقوقی شورای اقتصادی جامعه اروپا در ۱۹۶۸ چنین تعریف شده است؛ محیط زیست شامل آب، هوا و خاک و عوامل درونی و بیرونی مربوط به حیات هر موجود زنده می گردد (کیس، ۱۳۷۹: ۵).

محیط زیست در آئینه قرآن کریم

الله جل جلاله در قرآن کریم محیط زیست را یکی از نعمت ها و موهبت های خویش معرفی

نموده که مسخر انسان گشته است تا به صورت درست از آن برای بهتر زیستن استفاده نموده و از آن حفاظت نماید.

خداوند جل جلاله می فرماید: ﴿أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً﴾ [لقمان: ۲۰]. آیا ندیده اید که خداوند آنچه را که در آسمان ها و زمین است مسخر شما کرده است (و در مسیر منافع شما به حرکت انداخته است)، و نعمت های خود را؛ چه نعمت های ظاهر و چه نعمت های باطن - بر شما گسترده و افزون ساخته است؟

﴿وَالْأَرْضُ مَدَدُنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبُتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ﴾ [الحجر: ۱۹].

ما زمین را گسترانیده ایم و در زمین کوه های استوار و پابرجائی را پدید آورده ایم، و همه چیز را به گونه سنجیده و هماهنگ و در اندازه های متناسب و مشخص در آن ایجاد کرده ایم. ﴿إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ [القمر: ۴۹]. ما هر چیزی را به اندازه لازم و از روی حساب و نظام آفریده ایم. کلمه «بِقَدَرٍ» به اندازه لازم، از روی حساب و اندازه گیری دقیق و برابر نظم و نظام محکم و استوار معنی می دهد.

﴿وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ [الرعد: ۸]، «در نزد خدا همه چیز دارای مقدار و اندازه مشخص و معین، حساب و کتاب دقیق و روشن است». کلمه «بِمِقْدَارٍ»: دارای اندازه ثابت و کمیت معین معنی می دهد (خرم دل، ۱۳۸۴: ۱۵ و محمد مرسی، ۱۴۲۰: ۳۱).

درست دقت نمایید، الله جل جلاله اولاً محیط را برای ما نعمت معرفی نموده و مسخرمان ساخته است، هم چنان برای ما متذکر می شود که این نظام شگرف و عظیم، تحت یک نظام مندر قرار دارد، هر چیز به اندازه معین آن آفریده شده، باید طبق قوانین و مقررات خاص، به مقدار و اندازه معین آن مورد استفاده قرار گیرد.

درین آیت متبرکه توجه نمایید! خداوند متعال می فرماید: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً﴾ [الإسراء: ۷۰]. ما آدمیزادگان را گرامی داشته ایم، و آنان را در خشکی و دریا (بر مرکب های گوناگون) حمل کرده ایم، و از چیزهای پاکیزه و خوشمزه روزی شان نموده ایم، و بر بسیاری از آفریدگان خود کاملاً برتری شان داده ایم.

در جای دیگر الله متعال می فرماید: ﴿هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾ [هود: ۶۱]. او است که شما را از زمین آفریده است و آبادانی آن را به شما واگذار نموده است.

خداوند متعال وظیفه آبادانی زمین را برای انسان سپرده است تا اینکه این کره خاکی را با استفاده از نظام‌ها و قوانین تشریحی و تکوینی الهی آباد نموده و مقدرات الهی را در آن مد نظر بدارد.

محیط زیست در آئینه سنت نبوی (ص)

نبی مکرم اسلام (ص) با تبعیت از دستورات قرآنی در جهت حفظ محیط زیست و تشکیل جامعه سالم و سرسبز بیانات ارزنده را برای ما به یادگار گذاشتند به عنوان مشرع و قانون‌گذار برخی از دستورات آمرانه را جهت تقویه و نگهداری محیط زیست ابراز داشتند که به عنوان نمونه و به یاد آوری و توضیح برخی از آن می‌پردازیم؛

انس بن مالک رضی الله عنه می‌گوید: رسول الله (ص) فرمودند: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ» صحیح بخاری (۲۳۲۰).

از جابر رضی الله عنه روایت شده است که پیامبر (ص) فرمودند: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أَكَلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَتِ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَلَا يَزْرَعُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ» وفي رواية له: «لَا يَغْرِسُ مُسْلِمٌ غَرْسًا، وَلَا يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ إِنْسَانٌ وَلَا دَابَّةٌ وَلَا شَيْءٌ إِلَّا كَانَتْ لَهُ صَدَقَةٌ». صحیح مسلم (۱۵۵۲) «هر مسلمانی درختی بکارد، در برابر هر میوه‌ای که از آن خورده می‌شود، برای او صدقه‌ای محسوب می‌شود و آنچه که از آن دزدیده شود و مردم از آن کم کنند، برای او صدقه خواهد بود»؛ و در روایتی دیگر از او آمده است: «مسلمان چیزی نمی‌کارد که از آن انسان، یا حیوان و یا پرنده‌ای می‌خورد مگر آنکه برایش تا روز قیامت صدقه‌ای خواهد بود».

در احادیث فوق پیامبر گرامی ما (ص) دستور اکید برای سرسبزی و ایجاد محیط سالم از نظر حفظ الصحه محیطی صادر کردند و ما را امر نمودند، تا برای داشتن محیط پاک که همانا یکی از فاکتور-های محیط سالم داشتن فضای سبز می‌باشد؛ کار نماییم؛ و این امر را با عبادات و ایمانیات گره زده و پیوند داده می‌فرمایند: «إِنْ قَامَتِ السَّاعَةُ وَفِي يَدِ أَحَدِكُمْ فَسِيلَةٌ، فَإِنْ اسْتَطَاعَ أَلَّا يَقُومَ حَتَّى يَغْرِسَهَا، فَلْيَغْرِسَهَا» (ابن حنبل، ۱۴۲۱: ج ۲۵، ۲۰ و بخاری، ۱۴۱۹: ۱۶۸). «اگر قیامت فرارسید، و یکی از شما نهالی در دست دارد، اگر می‌بینید که به اندازه کاشتن آن نهال وقت دارد، آن را بکارد».

علامه قرضاوی رحمه الله در توضیح حدیث شریف فوق می‌فرماید: نهال را بکارد؟ با آن

که ساعت قیامت فرا رسیده؟ و هیچ امیدی نیست که کسی از آن بهره مند گردد؟ پیدا است که این ارزش نهادن به خود کار است، هر چند که هیچ بهره رسانی و بهره برداری هم به دنبال نداشته باشد (قرضاوی، ۱۳۹۴: ج ۲، ۱۰).

درین حدیث گهربار بنگرید که اسلام عزیز چقدر بین دین و دنیا، معنویت و مادیت، روحانیات و جسمانیات، تناسب و همگونی ایجاد نموده است.

ابوهریره - رضی الله عنه - از پیامبر (ص) روایت می نماید که ایشان فرمودند: «الإیمان بضْعٌ وسبعون أو بضع وستون شُعبه، فأفضلها قول: لا إله إلا الله وأدناها إماطة الأذى عن الطريق، والحياء شُعبة من الإیمان»؛ متفق علیه؛ بخاری (۹)، مسلم (۳۵). «ایمان هفتاد و چند جزء یا شصت و چند جزء و قسمت است و بالاترین آن ها گفتن لا اله الا الله و پایین ترین آن ها برطرف نمودن موجبات آزار و اذیت (خار و خاشاک و چیزهای دیگر) از سر راه است و حیا و شرم نیز قسمتی از ایمان است».

پیامبر عزیز ما (ص) بین کلمه طیبه لا اله الا الله که رأس ایمانیات/ایمان داری و معنویات است و پاکی محیط و ما حول که شاید در ذهن بعضی مسئله شخصیتی دنیوی تبلور نماید وحدت ایجاد نموده است و برای کمایی نمودن هر دو انسان را دستور می دهند و برای ما تذکر می دهند که اگر می خواهید که ایمان تان کامل شود و با کمال و تمام وارد اسلام گردید؛ باید هر دو را با هم داشته باشید.

اهمیت محیط زیست سالم برای حیات از دیدگاه اسلام

اسلام عزیز به عنوان دین جهانی بر ضرورت و اهمیت حفظ محیط زیست تأکید زیاد نموده و به آن اهتمام بس بزرگی مبذول داشته است، اینجاست که می بینیم به شیوه های مختلف اهمیت آن را بیان نموده است که قرار ذیل بیان می گردد:

۱. الله جل جلاله انسان را مکلف به آبادانی زمین نموده است: ﴿هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا﴾ [هود: ۶۱].

۲. الله جل جلاله هر چیز را به اندازه خلق نموده است و به ما دستور داده تا طبق آن استفاده گردد: الله جل جلاله می فرماید: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ [القمر: ۴۹] و ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ﴾ [الرعد: ۸].

۳. تمامی موجودات را جهت استفاده درست برای ما مسخر گردانیده است. الله جل جلاله می فرماید: ﴿وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِنَا كُلُّوْا مِنْهُ لِحِمَا طَرِيْقًا وَتَسْتَخْرِجُوْا مِنْهُ حَبِيَّةً

تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفَلَكَ مَوَاجِرَ فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ».

۴. دستور به نظافت و پاکی فکری و جسمی داده است. الله جل جلاله می فرماید: {إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ} [البقرة: ۲۲۲] بی گمان خداوند توبه کاران و پاکان را دوست می دارد.

۵. خداوند متعال دستور به استفاده از خوبی ها و دوری از بدی ها داده است: {اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ} [غافر: ۶۴] {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ} [البقرة: ۱۷۲]. «ای کسانی که ایمان آورده اید! از چیزهای پاکیزه ای بخورید که روزی شما ساخته ایم، و سپاس خدای را بجا آورید، اگر او را پرستش می کنید». «طَيِّبَاتٍ»؛ چیزهای پاک، مراد خوراکی های لذیذ یا رزق حلال است.

۶. عدم تبدیل نعمات الهی به ناپاکی و خرابی محیط زیست: الله جل جلاله می فرماید: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْرِمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ} [المائدة: ۸۷]. «ای مؤمنان! چیزهای پاکیزه ای را که خداوند برای شما حلال کرده است بر خود حرام نکنید، و (از حلال به حرام) تجاوز ننمائید (و از حدود مقررات الهی تخطی نکنید)؛ زیرا که خداوند متجاوزان را دوست نمی دارد».

و می فرماید: {كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَن يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَى} [طه: ۸۱]. در توضیح کلمه «لَا تَطْغَوْا فِيهِ» در آن سرکشی نکنید» گفته شده است که سرکشی در نعمت خداوند متعال این است که انسان به جای این که از آن در راه طاعت و عبادت خدا و طریق سعادت دنیا و آخرت خود استفاده کند، آن را وسیله گناه-کاری و ناسپاسی و گردن کشی از فرمان و قوانین الهی (چه قوانین کونی باشد یا قوانین تشریحی) سرپیچی نموده و آن را از حد معمول و اندازه معین آن بیشتر استفاده نموده و به کفر و زندقه روی آورد که در این صورت هوی برایش رخ خواهد داد که آن عبارت از پرت شدن، سقوط، هلاکت و نابودی می باشد.

علامه قرطبی رحمه الله در تفسیر خود می فرماید: (كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ) أَيُّ مِنْ لَذِيذِ الرِّزْقِ. وَقِيلَ: مِنْ حَلَالِهِ إِذْ لَا صُنْعَ فِيهِ لِأَدْمِيٍّ فَتَدْخُلُ فِيهِ شِبْهُهُ (قرطبی، ۱۳۸۴: ج ۱۱، ۲۳۰).
تبدیل نعمت ها با تغییرات فیزیکی و کیمیاوی سبب تخریب محیط گردیده و تخریب محیط منجر به عذاب دنیوی و اخروی می گردد.

۷. ما را از فساد در روی زمین منع نموده است. الله جل جلاله ما را از فساد در روی زمین منع می نماید: ﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ [الأعراف: ۵۶]. «در زمین بعد از اصلاح آن فساد و تباهی مکنید».

علامه قاسمی رحمه الله در تفسیر گرانسنگ خویش می فرماید: «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا قَالَ أَبُو مُسْلِمٍ: أَي لَا تُفْسِدُوهَا بَعْدَ إِصْلَاحِ اللَّهِ إِيَّاهَا، بَأَن خَلَقَهَا عَلَى أَحْسَن نِظَامٍ، وَبَعَثَ الرِّسْلَ، وَبَيَّنَّ الطَّرِيقَ، وَأَبْطَلَ الْكُفْرَ» (قاسمی، ۱۴۱۸: ج ۵، ۱۰۴).

علامه قرطبی در ذیل آیه مبارک می فرماید: «قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا﴾ فِيهِ مَسْأَلَةٌ وَاحِدَةٌ وَهُوَ أَنَّهُ سُبْحَانَهُ نَهَى عَنْ كُلِّ فَسَادٍ قَلَّ أَوْ كَثُرَ بَعْدَ صَلَاحٍ قَلَّ أَوْ كَثُرَ. فَهُوَ عَلَى الْعُمُومِ عَلَى الصَّحِيحِ مِنَ الْأَقْوَالِ» (قرطبی، ۱۳۸۴: ج ۷، ۲۲۶).

خلاصه قول قرطبی این است که خداوند متعال از هر فسادى نهی نموده است، چه زیاد باشد یا کم، زیرا که خداوند جل جلاله عام بیان کرده است و موردی را مشخصاً ذکر نفرموده است، و این صحیح ترین نظر درین مورد می باشد پس فهمیده می شود که قرآن کریم، احادیث نبوی، خلفای راشدین، فقهاء، مفسرین و علماء چقدر در مورد حفظ محیط کوشا بودند. و می فرماید: ﴿وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ﴾ [المائدة: ۶۴]. «و خداوند مفسدان و تباهکاران را دوست نمی دارد».

۸. برای اصلاح محیط دستور داده و برای آن پاداش های زیادی را معین نموده است: از ابوهریره رضی الله عنه روایت شده است که پیامبر (ص) فرمودند: «لَقَدْ رَأَيْتَ رَجُلًا يَتَقَلَّبُ فِي الْجَنَّةِ فِي شَجَرَةٍ قَطَعَهَا مِنْ ظَهْرِ الطَّرِيقِ كَأَنَّهُ تَوَدَّى الْمُسْلِمِينَ» (مسلم؛ ۱۹۱۴). «مردی را دیدم که به خاطر آن که درختی را که سبب آزار مسلمانان بود، از میان راه برداشت، در (نعمت های) بهشت (سرگرم بود و) گردش می نمود».

۹. امر به معروف و نهی از منکر را سرلوحه کار ما قرار داده است: ﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ {آل عمران: ۱۰۴}. باید از میان شما گروهی باشند که دعوت به نیکی کنند و امر به معروف و نهی از منکر نمایند، و آنان خود رستگاریند.

{كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ} {آل عمران: ۱۱۰}. شما (ای، پیروان! محمد) بهترین امتی هستید که به سود انسان ها آفریده شده اید (مادام که) امر به معروف و نهی از منکر می نمائید و به خدا ایمان دارید.

نکته: امر به معروف و نهی از منکر دو مفهوم عام، شامل و کاملی می باشد که در برگیرنده و شامل هر کار خیری که به نفع انسان ها باشد می گردد که باید بدان فرا بخوانیم، چه مسأله دنیوی باشد یا اخروی، و نهی از منکر شامل هر امر بد و مضری که برای انسان، حیوان و محیط پیرامون ما مضر باشد می گردد، که باید از آن دوری نموده و دیگران را نیز از آن بر حذر داریم.

راهکارهای شرعی برای حفظ محیط زیست

اسلام عزیز جهت حفظ محیط زیست و سلامت جوامع بشری راهکارهای مفید و مناسبی را ارائه نموده است که با اجرایی نمودن آن ها ما خواهیم توانست محیط زیست سالمی داشته باشیم و از مزایای فراوان سلامتی و زندگی بدون امراض واگیر و مخلخل زیست محیطی؛ در امان بمانند.

درین بحث راهکارهای شرعی جهت حفاظت محیط زیست از منظر شریعت مقدس اسلام خدمت خوانندگان عزیز ارائه خواهد گردید که به صورت شماره وار قرار ذیل می باشد:

۱. **احیاء زمین های مرده و کشت نشده:** احیا موات یعنی آماده کردن زمین مرده و غیر قابل بهره برداری، که قبلاً آباد و دایر نبوده است، که آن را به گونه ای مهیا سازد که آماده بهره برداری و قابل سکونت یا کشتکاری و امثال آن گردد.

دین اسلام دوست دارد، که مردم دامنه عمران و آبادی زمین را گسترش دهند و در روی زمین پراکنده شوند و زمین های موات و غیر آباد را آباد کند و ثروت شان فراوان شود و رفاه و آسایش و گشایش بیشتری داشته باشند و در نتیجه آن بتوانند به ثروت و قوت و نیرو دست یابند، پیامبر (ص) می فرماید: «مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ» صحیح بخاری (۱۰۶/۳)، سنن أبو داود (۳۰۷۴)، سنن ترمذی (۱۳۷۹)، سنن کبری نسائی (۵۷۲۹) «هرکس زمین موات و غیر آبادی را آباد کند از آن او است».

و هم چنان پیامبر (ص) می فرماید: «من أحيا أرضا ميتة فله فيها أجر، وما أكله العوافي فهو له صدقة» سنن کبری نسائی (۵۷۲۶) مسند أحمد (۱۴۵۰۰) «هرکس زمینی را احیا کند او در آن اجر و مزد و پاداش دارد و هرچه از حیوان و انسان و پرندگان از آن بخورند برای او احسان به حساب می آید»

۲. **ایجاد فضای سبز:** پیامبر (ص) می فرماید: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ» و احادیث فراوانی دیگر که در مبحث گذشته با ترجمه آن آشنا شدیم.

۳. **حفاظت از سرسبزی:** هم چنان که در حدیث بالا ذکر شد، اسلام عزیز به ایجاد فضای سبز دعوت می نماید به اندازه برای حفاظت آن دستور می دهد، و این امر از توصیه های پیامبر (ص) و خلفای اسلام به سپاهیان مسلمان قبل از حرکت بسوی جنگ می باشد: «... وَلَا تَقْطَعَنَّ شَجْرًا مَثْمُرًا... وَلَا تَعْفَرْنَ شَاةً أَوْ بَعِيرًا إِلَّا لِمَا كَلَّةٌ، وَلَا تَحْرِقَنَّ نَخْلًا...». موطأ مالک (۱۶۲۷) «...به هیچ وجه درخت میوه ای را قطع نکنید... هرگز گوسفند یا شتر و چهار پایی را، مگر برای پخت و پز سر نبرید، هرگز نخل - و یا هر درختی - را آتش نزنید».

۴. **توجه به ارتباط ایمان با حفظ محیط:** رسول الله (ص) فرموده است: «الْإِيمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُونَ شُعْبَةً أَعْلَاهَا قَوْلٌ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَالْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ» متفق علیه؛ صحیح بخاری (۸) و صحیح مسلم، (۳۵).

و در روایت دیگری از پیامبر اکرم (ص) آمده است که ایشان فرمودند: «مَنْ سَلَّ سَخِيمَتَهُ عَلَى طَرِيقٍ عَامِرٍ مِنْ طُرُقِ الْمُسْلِمِينَ، فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ، وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ» مستدرک علی الصحیحین، (۶۶۵) سنن کبری بیهقی (۴۷۰) «هرکس کثافت هایش را سرراهی از مسیرهای رفت و آمد مسلمانان بشوید، لعنت و نفرین خداوند و فرشتگان و تمامی مردم بر او باد»

۵. **صدقه جاریه شمردن حفظ محیط:** در این فرموده رسول اکرم (ص) با دقت بنگریم: «سبع یجری للعبد أجرهن وهو فی قبره بعد موته: من علم علما، أو أجرى نهرا، أو حفر بئرا، أو غرس نخلا، أو بنى مسجدا، أو ورث مصحفا، أو ترك ولدا یستغفر له بعد موته» شعب الإیمان (۳۱۷۵).

«هفت موردند که حتی پس از وفات شخص او را در قبرش همراهی می کنند و پاداش آن ها هم چنان پس از مرگ او جریان دارد:

- کسی که به دیگران علم و دانشی بیاموزد (فرهنگ سازی و بالا بردن سطح آگاهی های جامعه)؛
- یا رودخانه ای جاری کند (تأمین آب نیاز مردم برای کشت وکار و شست وشو)؛
- یا چاهی حفر کند (تأمین آب آشامیدنی مردم)؛
- یا نخلی - درختی - بکارد (خدمت به محیط زیست و نیازهای غذایی جامعه)؛
- یا مسجدی بسازد. (رسیدگی به تزکیه و تربیت افراد و مرکز تجمع مؤمنان و آشنایی آن ها و برقراری روابط اجتماعی وایمانی)؛

- مصحف و قرآنی به میراث گذارد (تشویق به رساندن کتاب و برپایی کتابخانه‌های عمومی و تأمین کتاب‌های اسلامی و قرآن برای جامعه؛
- یا فرزند نیک و صالحی پس از خود گذاشت تا برای او پس از مرگش دعا کند (تربیت فرزندان و نسل‌های آتی جامعه).
- اکثر مواردی که در حدیث شریف بالا ذکر شده است به طور مستقیم روی حفظ محیط تأثیر فزاینده دارد.

۶. **عدم اذیت و آزار همسایه‌ها توسط آلودگی‌ها:** نبی کریم (ص) نظافت محیطی را امر نموده و از تلوث و آلودگی آن، مردم را بر حذر داشتند تا همسایه‌ها از این جهت اذیت نشوند، این محیط شامل خانه، موتر، دفتر، مسجد، پارک و اماکن عمومی می‌شود.

پیامبر (ص) می‌فرماید: «مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِ جَارَهُ» صحیح بخاری (۶۰۱۸) و صحیح مسلم (۷۴) «کسی که به خدا و روز رستاخیز ایمان دارد نباید همسایه‌اش را اذیت کند».

بنا بر این کسیکه به خدا و روز آخرت ایمان داشته باشد همسایه‌اش را اذیت نمی‌کند، لذا کسیکه مواد فاضله فابریکات و کارخانه‌جات و یا خانه‌ها را بر سرک‌ها و راه‌های عمومی و یا آب‌های عمومی و مشترک می‌اندازد در فاسد ساختن محیط سهم گرفته و شامل حکم این حدیث می‌گردد.

۷. **بیان مکلفیت‌های دینی در قبال محیط:** پاک نمودن جاده و کوچه‌ها از آشغال و مواد اذیت کننده؛ از جمله مکلفیت‌های دینی، و مسئولیت‌های شرعی و حقوق راه‌تلقی گردیده که مسلمان مکلف به پاک‌سازی آن شده‌اند.

معابر عمومی، راه‌ها، پیاده‌روها، جاده‌ها، پارک‌ها، گردشگاه‌ها، ورزشگاه‌ها، تفریح‌گاه‌ها، سایبان‌ها، فضا‌های سبز، استراحت-گاه‌ها، بازارها و هر جایی که از آن برای امر از امور دنیوی استفاده می‌گردد نباید ملوث و آلوده شود و ایجاد ناپاکی در آن‌ها از نظر اسلام گناه شمرده شده است.

پیامبر (ص) برای اصحاب خود تأکید می‌کردند که بر سر راه‌ها ننشینند «قالوا: وما حقُّ الطريق؟ قال صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: غَضُّ البصر، وكُفُّ الأذى، وردُّ السلام، وأمر بالمعروف، ونهي عن المنكر»؛ مُتفق عليه. صحیح بخاری (۲۴۶۵) و صحیح مسلم (۲۱۶۱). «مردم

گفتند: چاره ای نداریم، باید بر سر راه ها بنشینیم، چون مجالس و محل تجمع و گفتگوهای ما در آنجاها است، پیغمبر صلی الله علیه وسلم گفت: اگر هیچ چاره ای ندارید، لازم است حق راه را فراموش نکنید، اصحاب گفتند: حق آن چیست؟ فرمود: پوشیدن چشم از حرام، پرهیز از اذیت مردم، (به وسیله غیبت و استهزاء و تحقیر ایشان)، جواب دادن به سلام دیگران، امر به معروف و راهنمایی به کارهای نیک، و برحذر داشتن دیگران از کارهای بد می باشد».

و دور نمودن اذیت ها، کلمه خیلی جامع و پر مفهومی می باشد که شامل تمامی انواع آزارها و اذیت های جسمی، روحی، فکری، فردی، اجتماعی، صوتی، هوایی و غیره می شود (متولی، ۱۴۲۴: ۴۲).

۸. توجه به حفظ الصحه بدن، نظافت و پاکی: اسلام به همه انواع نظافت ها انسان را امر می نماید چه جسمی باشد، چه فکری و چه محیطی خداوند منان می فرماید: ﴿يَأْتِيَنِي ءَادَمٌ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ﴾ [الأعراف: ۳۱]. «ای فرزندان آدم، زیورهای خود را در مقام هر عبادت به خود برگزید».

و پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «لَا يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طَهْرٍ وَيَدْهِنُ مِنْ دُهْنِهِ... إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا تَبَيَّنَهُ، وَبَيَّنَ الْجُمُعَةَ الْأُخْرَى» صحیح بخاری (۸۸۳). «هرکس روز جمعه غسل کرده، تا جایی که می تواند خود را پاکیزه گرداند... خداوند هر آنچه از آن جمعه تا جمعه دیگر - از گناهان صغیره - از او سر بزند را، می بخشد».

و اسلام عزیز ما را مکلف به پاکی و طهارت جسمانی به صورت های مختلفی نموده است که از آن جمله است: وضوء نمودن روزانه، غسل های واجب و سنت، به صورت ها و حکم های مختلف، طهارت لباس، طهارت مکان عبادت و غیره

۹. تشویق به استفاده از خوشبویی ها و زیبایی ها: پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبٍ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يَفْرُقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كَتَبَ لَهُ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا تَبَيَّنَهُ وَبَيَّنَ الْجُمُعَةَ الْأُخْرَى». صحیح بخاری (۸۸۳). «هرکس، روز جمعه غسل کند... و یا مواد خوشبویی که در اختیار دارد، استفاده کند؛ سپس، برای نماز جمعه برود و در مسجد نیز از روی شانه های مردم، عبور نکند و آنچه برایش مقدر شده است، نماز بخواند و با دقت و رعایت سکوت، به خطبه امام، گوش فرادهد؛ تمام گناهان صغیره اش از جمعه قبل تا این جمعه، بخشیده خواهند شد».

پیامبر (ص) از بوی خوش و عطر و مسک بسیار خوششان می آمد، و اگر از جایی می گذشتند مردم از بوی خوش ایشان مستفید می شدند که پیامبر (ص) از آنجا رد شده است؛ و اگر با کسی مصافحه کرده، دست می دادند تا مدت ها بوی خوش دست رسول اکرم بر کف آن شخص می ماند؛ و می فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ» صحیح مسلم (۹۱) «خداوند زیباست و زیبایی را دوست دارد».

۱۰. حفاظت از آب ها: آب ها، چه دریا باشد یا جوی بار، چه چشمه باشد یا کاریز، چه آب روان باشد یا آب ذخیره شده و راکد؛ اسلام عزیز هرگونه آلودگی آن را منع نموده و برای حفاظت آن ها دساتیری را صادر نموده و برای پیروانش دستور داده تا در حفاظت از آن ها کوشا باشند.

اسلام آب را یکی از مصادر اصلی زندگی می داند؛ به دلیل فرموده خداوند جل جلاله: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيًّا﴾ [الأنبياء: ۳۰] «و هر چیز زنده ای را (اعم از انسان و حیوان و گیاه) از آب آفریده ایم».

و هم چنان فرموده الله متعال: ﴿وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ﴾ [النور: ۴۵] «خداوند هر جنبنده ای را از آب آفریده است...».

در فرامین رسول اکرم (ص) نیز تأکید فراوانی به حفاظت از آب ها، خصوصاً آب های نوشیدنی صورت گرفته است و ما را موظف نمودند تا آب ها را در جاهای که احتمال ملوث شدن با مکروب ها، حشرات، گرد و خاک، ناپاکی ها و غیره را دارد دور نگهداریم و اگر امکان دوری آن ها موجود نیست، لا اقل با امکانات حفاظتی و صحتی از آن ها با گذاشتن سرپوش و بستن راه های ملوث کننده در حفظ آن ها کوشا باشیم. چنانچه پیامبر اکرم (ص) می فرماید: «وَأَوْكُوا قُرْبَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، وَخَمَرُوا أَيْتَكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ، وَلَوْ أَنَّ تَعْرُضُوا عَلَيْهَا شَيْئًا، وَأَطْفِئُوا مَصَابِيحَكُمْ» صحیح بخاری (۵۶۲۳) و صحیح مسلم (۲۰۱۲) «با ذکر نام خدا دهانه مشك آب را ببندید و ظرف ها را بپوشانید، حتی اگر چیزی برای پوشاندن ظرف ها پیدا نکردید، چوبی را روی آن بگذارید و موقع خواب چراغ های تان را خاموش کنید».

در بهداشت ظرف های غذا و آب تأکید می ورزیدند؛ در صحیح امام بخاری رحمه الله آمده که پیامبر اکرم (ص): «نهی عن اختناث الأُسقية» «از نوشیدن آب از ظرفی که دهانه اش شکسته است ممانعت می فرمودند».

انسان بنا به دلایل متعدد به وسیله فاضلاب و تفاله کارخانه های صنعتی، استفاده از

سم ها، حشره کش ها، شستشوی ظرف و لباس، انداختن آشغال ها، کثافات و زباله های حیوانی و طبی در آب ها، جوی ها، چاه ها، رودخانه ها، دریاها و غیره آب ها را ملوث می نماید و اسلام عزیز همه این تصرفات ناشایست را خلاف اخلاق کریمه انسانی تلقی نموده و مصداق گناه، منکر و بد را، بر آن اعمال نموده است که با فراهم نمودن بستر فرهنگی مناسب، پیروان خود را از هرگونه تصرف مضر در این زمینه بر حذر می دارد.

و هم چنان جهت حفظ آب های راكد دستور اکید می دهند که نباید آن را با اشیای ناپاک و نجس ملوث نموده و مایه ضرر برای دیگران بگردانیم، ایشان می فرمایند: «لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ الَّذِي لَا يَجْرِي، ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ» (متفق علیه، صحیح بخاری (۲۳۹) صحیح مسلم (۲۸۲)) «هیچ فردی حق ندارد در آب ایستاده ادرار کند» (محمد مرسی، ۱۴۲۰: ۳۶).

زیرا که با ملوث نمودن آب ها، حیات مجموعه کثیری از حیواناتی که در آب ها زندگی می کنند به مخاطره افتاده و از بین خواهند رفت، آمارهای جهانی گزارشات سرسام آوری را از مرگ حیوانات آبزی ارائه می دهند که سالانه بر اثر ملوث شدن آب ها از بین می روند و این همه بر اثر عدم حفظ محیط زیست و تولید انبوه گازهای گلخانه می باشد. هم چنان ملوث نمودن آب ها امراض جلدی و زیست محیط را برای انسان ها نیز به همراه دارد.

۱۱. حفاظت از حیوانات: حیوانات و فضای سبز نقش بسیار بسزایی در برقراری محیطی سالم و سازنده در طبیعت دارا می باشند، بدین جهت و به هدف داشتن محیطی سالم قرآن کریم حیوانات را امتی چون انسان ها دانسته و منافع بی شمار آن را برای خلقت معرفی نموده است، الله جل جلاله می فرماید: «وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَيْرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُنْمِئَتْ أَمْثَالُكُمْ...» [الأنعام: ۳۸]. «و هیچ جنبنده ای در زمین و هیچ پرنده ای که با دو بال خود پرواز می کند وجود ندارد مگر این که گروه هایی همچون شمایند...».

و هم چنان سبب آفرینش آن ها را چنین معرفی کرده است: «وَأَلْأَنَّمْ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ» [النحل: ۵]. و چهارپایان را آفریده است که در آن ها برای شما، وسیله گرما و سودهایی موجود است و از (گوشت) آن ها می خورید.

چون حیوانات نقش مفید و مثمیری را در طبیعت ایفا می کنند، لذا حمایت آن ها در آموزه های دینی بسیار روشن و هویدا است.

پیامبر اکرم (ص) از تلف کردن بیهوده حیوانات بشدت منع فرموده اند: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَعَنَ مَنْ اتَّخَذَ شَيْئًا فِيهِ الرُّوحُ عَرَضًا» صحیح مسلم (۱۹۵۸) «پیامبر

اکرم (ص) لعنت و نفرین کرده اند افرادی که موجود زنده ای را هدف تیراندازی قرار دهند». و هم چنان برای صحابه که به جهاد می فرستادند دستور اکید صادر می نمودند: «لَا تَقْتُلَنَّ امْرَأَةً، وَلَا صَبِيًّا، وَلَا كَبِيرًا هَرِمًا، وَلَا تَقْطَعَنَّ شَجَرًا مُثْمِرًا، وَلَا تَحْرَبَنَّ عَامِرًا، وَلَا تَعْقِرَنَّ شَاةً، وَلَا بَعِيرًا، إِلَّا لِمَا كَلَّهٖ» موطأ مالک (۹۱۸).

لازم به ذکر است که اسلام عزیز این همه دستورات و تأکیدات را برای معانی بزرگ تراز این مد نظر داشته است که با حفظ آن هم ترحم و عاطفه صورت خواهد گرفت و هم محیط سالمی را خواهیم داشت.

۱۲. حفاظت از هوا: هر آنچه باعث آلودگی هوا می گردد اسلام عزیز آن را منع فرموده است، چه سبب آلودگی هوای آزاد گردد یا سبب آلودگی هوا در فضای بسته باشد، پیامبر اکرم (ص) می فرمایند: قَالَ النَّبِيُّ (ص): «مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلًا فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيُقْعِدْ فِي بَيْتِهِ» متفق علیه، صحیح بخاری (۷۳۵۹) و صحیح مسلم (۵۶۴) «کسی که سیر یا پیاز - یا هر چیز بد بویی - خورده باشد از ما دوری نماید یا به مسجد ما نیاید و به خانه خود بنشیند - تا باعث رنجش دیگران نشود -».

و هم چنان از جمله خوبی های اسلام عزیز است که پاکی و نظافت اجتماع و فرد مسلمان را در هر حال و ظروف تأکید می ورزد و به فکر صحت مندی فردی و اجتماعی می باشد، پیامبر (ص) می فرمایند: «إِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَتَأَذَى مِمَّا يَتَأَذَى مِنْهُ بَنُو آدَمَ». صحیح مسلم (۵۶۴) «چرا که فرشتگان نیز از هر آنچه باعث آزار و اذیت انسان ها شوند آزرده خاطر می گردند».

علی الاسف که امروزه دیده می شود که توسط دود کارخانه جات، استفاده بی رویه از گازات، نفت های بی کیفیت، آتش نمودن پلاستیک در کوره های خشت پزی و آهنگری، حمام ها، داش ها، شرکت های صنعتی و غیره هوا را آلوده نموده و زندگی میلیون موجود زنده را به مخاطره انداخته و به فکر جبران آن نبوده و حتی آن را گناه تلقی نمی کنند.

۱۳. حفاظت از خاک: خاک یکی دیگر از عناصر تشکیل دهنده محیط را تشکیل می دهد که فرامین شرعی و دستورات العمل های دینی جهت حفظ محیط زیست آن را مورد توجه قرار داده و هر آنچه باعث آلودگی آن و از بین رفتن نفع آن شود منع قرار داده است.

الله جل جلاله می فرماید: {ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ} [الروم: ۴۱]. (همیشه چنین بوده است که) تباهی و

خرابی در دریا و خشکی به خاطر کارهایی پدیدار گشته است که مردمان انجام می داده اند. بدین وسیله خدا سزای برخی از کارهایی را که انسان ها انجام می دهند بدیشان می چشاند تا این که آنان (بیدار شوند و از دست یازیدن به معاصی) برگردند.

نتیجه گیری

بعد از تحقیق و بررسی آیات قرآنی و احادیث نبوی (ص) و شرح آن ها از کتب معتبری که در موضوع نگارش یافته به نتایج ذیل دست یافتیم که قرار ذیل می باشد:

۱. دین مقدس اسلام محیط زیست حق همگان (حق الله) می داند، نه حق یک ملت و یک کشور.
۲. آیات متبرکه قرآنی و احادیث نبوی (ص) بر حفظ محیط زیست تأکید فراوانی دارند.
۳. دساتیر شرعی راه کارهای مناسبی را برای حفظ، حمایت و تقویه محیط زیست ارائه می دارند.
۴. حفظ محیط زیست در اسلام از اهمیت والای برخوردار بوده و با ایمانیات موازنه می شود.
۵. حفظ محیط زیست از جمله مکلفیت های، اخلاقی، عبادی و انسانی شخص مسلمان می باشد.
۶. اسلام عزیز از انواع آلودگی های صوتی، فکری، جسمی، فردی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی انسان را بر حذر می دارد.
۷. فساد در روی زمین به صورت عام و تخریب محیط زیست به صورت خاص از دست آورده ای تمدن بشری بوده و خداوند از آن منع می نماید.
۸. کسانی که خواسته باشند محیط زیست را تخریب، تضعیف و از بین ببرند با عواقب دنیوی و اخروی مواجه می شوند.

منابع و مأخذ

۱. القرآن الکریم
۲. ابن حنبل، أبو عبد الله أحمد بن محمد. (۱۴۲۱). مسند الإمام أحمد، چ اول، بیروت، لبنان: انتشارات مؤسسة الرسالة.
۳. بخاری، محمد بن إسماعیل أبو عبد الله. (۱۴۱۹). الأدب المفرد، چ اول، ریاض،

- عربستان سعودی: انتشارات مكتبة المعارف.
۴. بخاری، محمد بن إسماعیل أبو عبد الله. (۱۴۲۲). الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله صلى الله عليه وسلم وسننه وأيامه = صحيح البخاری؛ تحقیق محمد زهیر، چ اول، بیروت، لبنان: انتشارات دار طوق النجاة.
 ۵. بیهقی، أحمد بن الحسين بن علی. (۱۴۲۴). السنن الكبرى، المحقق: محمد عبد القادر عطا، چ سوم، بیروت، لبنان: انتشارات دار الكتب العلمية.
 ۶. بیهقی، أحمد بن الحسين بن علی. (۱۴۲۴). شعب الإيمان، چ اول، ریاض، عربستان سعودی: انتشارات مكتبة الرشد.
 ۷. الترمذی؛ محمد بن عیسی. (۱۳۹۵). سنن الترمذی، تحقیق أحمد شاکر وآخرین، چ دوم، قاهره، مصر: انتشارات مصطفى البابی الحلبي.
 ۸. حاکم، محمد بن عبد الله بن محمد. (۱۴۱۱). المستدرک علی الصحیحین، تحقیق: مصطفى عبد القادر عطا، چ اول، بیروت، لبنان: انتشارات دار الكتب العلمية .
 ۹. خرم دل، مصطفى. (۱۳۸۴). تفسیر نور، چ اول، تهران، ایران: انتشارات احسان.
 ۱۰. رازی، محمد بن أبی بکر بن عبد القادر الحنفی. (۱۴۲۰). مختار الصحاح، المحقق: یوسف الشیخ محمد، چ پنجم، قاهره، مصر: انتشارات المكتبة العصرية.
 ۱۱. زیدان، عبد الکریم. (۱۴۲۱). أصول الدعوة، چ نهم، بیروت، لبنان: انتشارات مؤسسة الرسالة.
 ۱۲. سجستانی، أبو داود. (۱۳۹۲). سنن أبی داود، تحقیق محمد محی الدین، چ اول، بیروت، لبنان: انتشارات المكتبة العصرية.
 ۱۳. عبد الباقی، محمد فؤاد. (۱۳۹۳). اللؤلؤ والمرجان، مترجم، ابوبکر حسن زاده، چ پنجم، تهران، ایران: انتشارات احسان.
 ۱۴. قاسمی، محمد جمال الدین بن محمد سعید. (۱۴۱۸). محاسن التأویل، المحقق: محمد باسل عیون السود، چ اول، بیروت، لبنان: انتشارات دار الكتب العلمية.
 ۱۵. قرضاوی، دکتور یوسف. (۱۴۲۱). رعاية البيئة فی شريعة الإسلام، چ اول، رام الله فلسطين، انتشارات دار الشروق.
 ۱۶. قرضاوی، دکتور یوسف. (۱۳۹۴). نقش ایمان در زندگی، ترجمه و نگارش، فرزانه غفاری - محسن ناصری، چ ششم، تهران، ایران: انتشارات احسان.

۱۷. قرطبی، أبو عبد الله محمد بن أحمد. (۱۳۸۴). الجامع لأحكام القرآن، تحقیق: أحمد البردونی وإبراهیم أطفیش، چ دوم، قاهره، مصر: انتشارات دار الکتب المصرية.
۱۸. کیس، الکساندر و دیگران. (۱۳۷۹). حقوق محیط زیست. مترجم: محمد حسن حبیبی، چ دوم، تهران، ایران: انتشارات پوهنتون تهران.
۱۹. مالک بن انس. (۱۴۲۵). الموطأ؛ محقق: محمد مصطفی الأعظمی، چ اول، أبو ظبی، الإمارات: انتشارات مؤسسة زاید بن سلطان آل نهیان للأعمال الخيرية والإنسانية.
۲۰. متولی، زین العابدین. (۱۴۲۴). التلوث الضوضائی، العدد ۴۵۰، کویت، مجلة الوعي الإسلامی.
۲۱. محمد مرسی محمد مرسی. (۱۴۲۰). الإسلام والبيئة، چ اول، ریاض، عربستان سعودی: انتشارات جامعة نايف العربية للعلوم الأمنية.
۲۲. مسلم، بن الحجاج النيسابوری. (۱۳۷۴). المسند الصحيح المختصر من السنن بنقل العدل عن العدل عن رسول الله صلى الله عليه وسلم = صحيح مسلم؛ تحقیق محمد فؤاد عبد الباقي، چ اول، بیروت، لبنان: انتشارات دار إحياء التراث العربی.
۲۳. نسائی، أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب. (۱۴۲۱). السنن الكبرى، چ اول، بیروت، لبنان، انتشارات مؤسسة الرسالة.